

УДК 372.882. 02(07)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-72>**Олена ГОРДІЄНКО,**

orcid.org/0000-003-3384-3656

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови

Житомирського державного університету імені Івана Франка

(Житомир, Україна) yelenagord110@gmail.com

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА СЛОВА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Проблема вивчення творів літератури українських письменників у взаємозв'язках із творами зарубіжної літератури є досить актуальною та недостатньо вивченою, особливо в історичному аспекті. Вона набуває особливої актуальності у зв'язку з розглядом проблеми всебічного розвитку особистості, індивідуалізацією та диференціацією навчального процесу, зокрема, в новій українській школі. Також залишається актуальною проблема готовності вчителя до такої роботи у зв'язку з концепцією Нової української школи. Мета статті – проаналізувати проблему вивчення українського мистецтва слова у взаємозв'язках із зарубіжною літературою в історії методики. Основні завдання: аналітичний огляд, синтез, теоретичне узагальнення проблеми взаємопов'язаного вивчення української та зарубіжної літератур в історичному контексті. У процесі виконання поставлених завдань використовувалися методи дослідження: теоретичні – аналіз і синтез історичних і методичних джерел із проблеми дослідження; метод теоретичного прогнозування для визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези і завдань дослідження. Коротко узагальнено отримані результати, рекомендовано впровадити у навчальний процес підготовки майбутніх вчителів-словесників матеріали з історії методики в галузі проведення компаративного аналізу творів української та зарубіжної літератури. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, потребують подальших досліджень проблеми підготовки студентів – майбутніх учителів-словесників до проведення цілісного компаративного аналізу творів літератури, що можливо за умови достатньої теоретичної та практичної підготовки студентів, зокрема, усвідомлення ними художнього твору як структурованої єдності. Успішне розв'язання означених питань дасть змогу вибудувати досконалішу систему викладання методики літератури, що стане важливим кроком у забезпеченні якості гуманітарної освіти.

Ключові слова: взаємозв'язки літератур, взаємопов'язане вивчення літератур, літературна освіта, історичний аспект, історія методики літератури, студенти – майбутні вчителі-словесники.

Olena HORDIENKO,

orcid.org/0000-003-3384-3656

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Speech

Zhytomyr Ivan Franco State University

(Zhytomyr, Ukraine) yelenagord110@gmail.com

THE PROBLEM OF STUDYING THE UKRAINIAN ART OF WORD IN RELATIONS WITH FOREIGN LITERATURE IN THE HISTORICAL ASPECT

The problem of studying the works of literature of Ukrainian writers in relations with your foreign literature is rather actual and not enough studied, especially in the historical aspect. It becomes especially urgent in connection with consideration of the problem of comprehensive development of personality, individualization and differentiation of educational process, in particular, in the new Ukrainian school. The problem of teacher's readiness for such work in connection with the concept of the new Ukrainian school remains also topical. The purpose of the article is to analyze the problem of studying the Ukrainian art of word in relations with foreign literature in the history of the technique. Main tasks: Analytical review, synthesis, theoretical generalization of the problem of mutual study of Ukrainian and foreign literature in historical context. In the process of realization of the set tasks the methods of research were used: Theoretical – analysis and synthesis of historical and methodical sources on the problem of research; theoretical forecasting method for determination of object, object, purpose, hypotheses and tasks of research. Briefly summarized the results, it is recommended to introduce in the educational process of preparation of future teachers-dictionaries materials on the history of methodology in the field of comparative analysis of works of Ukrainian and foreign literature. The study does not cover all aspects of the problem. In particular, further research needs to be done on the problem of preparing students – future language teachers for carrying out of the complete comparative analysis of works of literature, which is possible on condition of sufficient theoretical and practical training of students, in particular, their comprehension of the art as a structured unity. Successful resolution of these issues will allow building a better system of teaching the methodology of literature, which will become an important step in ensuring the quality of humanitarian education.

Key words: interrelation of literature, interlinked study of literature, literary education, historical aspect, history of the methodology of literature, students are the future language teachers.

Постановка проблеми. Радикальні зміни в соціальному та політичному житті України актуалізували проблему розвитку літератури та науки про неї, а відтак і методика її викладання. Це поставило перед освітніми закладами, і особливо перед літературною освітою, завдання створення умов формування успішної, творчої, працездатної особистості здобувача освіти. Особливо гостро постало питання створення нової моделі навчального процесу, яка сприяла б формуванню інтелектуальної еліти нашої держави, і важливе місце в загальній системі освіти учнівської молоді належить гуманітаризації всього навчально-виховного процесу в цілому і літературної освіти зокрема. Ігнорування художньої автономності мистецтва, спрощена оцінка та тенденційна інтерпретація художніх явищ, пов'язані з використанням образного світу літератури як ідеологічного засобу, можуть негативно вплинути на адекватне сприйняття молоддю творів літератури, викликаючи небажання читати. Це спричиняє згасання інтересу до літератури та іноді негативне ставлення до навчання взагалі. Особливої актуальності набуває один із основних принципів літературної освіти – усвідомлення окремих творів, їх образного світу в контексті культури як єдиного утворення. Це допомагає здобувачам освіти навчитися формувати літературні знання впродовж усього життя. Значною мірою цей аспект зумовлюється відчуттям специфіки рідної літератури, її ментальної своєрідності, пов'язаних із процесами становлення національної самосвідомості в незалежній державі.

Аналіз досліджень. Про підвищений інтерес науковців до питань методики викладання літератури свідчать різні підходи до вивчення означених проблем. Методологічні засади порівняльного вивчення літератур знаходимо в літературознавчих працях О. Білецького, Ю. Булаховської, Г. Вервеса, В. Жирмунського, М. Конрада, Д. Лихачова, В. Матвійшина, Д. Наливайка, І. Франка, М. Храпченка, К. Шахової та ін. Проблемі міжпредметних зв'язків під час вивчення української літератури у школі приділяли увагу методисти О. Бандура, Н. Волошина, В. Голубков, В. Гречинська, С. Жила, Є. Колокольцев, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пульгер, В. Шуляр, Т. Яценко та ін. Характеристику проблеми використання мистецького, культурологічного контексту в науково-методичному дискурсі у процесі вивчення української літератури представила В. Карчак. Питання взаємопов'язаного вивчення української та зарубіжної літератур досліджували Л. Бондаренко, Ю. Горідько, А. Градовський, Ж. Клименко,

Л. Мірошниченко, Т. Нефедова, В. Снегір'ова та ін. Н. Головченко, З. Шевченко розглядали загальнокультурний контекст вивчення української літератури. В. Захарова, Ю. Султанов дослідили проблему ролі мистецького контексту у формуванні естетично розвиненої особистості.

Мета статті – аналітичний огляд, синтез та узагальнення проблеми вивчення творів української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною в історичному аспекті, що є особливо актуальним для сучасної методики літератури. Адже вивчення та творче переосмислення ідей мислителів минулого може виступити одним із джерел для духовного відродження України. Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення методики викладання літератури як складової системи підготовки майбутніх спеціалістів гуманітарного та мистецького профілів.

Виклад основного матеріалу. Українську мову та писемність, вітчизняне мистецтво слова останнім часом все частіше розглядають у контексті світового культурного процесу. І в цьому немає нічого дивного, адже українська література багата на високохудожні витвори художнього слова, а українська мова належить до найрозвиненіших мов світу. Українська мова і література пов'язані з багатовіковою історією народу, розвитком, множенням і збереженням його культурних надбань, невід'ємних від історії культури світової.

Передумови такого розвитку сягають корінням у часи Київської Русі. Беззаперечним історичним фактом є те, що східні слов'яни мали власну високорозвинену культуру. Цьому сприяло творче засвоєння культурних надбань інших народів. Давньоукраїнські літописці і письменники, починаючи з Нестора, виявляли зацікавленість європейськими справами, що, як вже не раз зазначали дослідники, свідчило про усвідомлення ними належності до європейської етнокультурної спільноти, про європеїзм давньоукраїнської культури і літератури. Русь авторам західних хронік уявлялась як велика і могутня держава на терені Східної Європи. Вже з часів Київської держави існували стосунки між Україною і Францією та Англією, що їх можна простежити теж в усі інші епохи української історії (Історія, 1993: 512). У «Повісті врем'яних літ» літописця Нестора йдеться зокрема про часи правління Володимира Святославовича і прийняття християнства в 988 році, яке сприяло зміцненню стосунків Київської держави з іншими країнами Європи. До цих часів належить й відкриття перших шкіл, де до навчально-виховного процесу поряд із оригінальними працями давньоруських авторів залучалася

також перекладна література, причому вона складала переважну більшість творів, що вивчалися в школах. Наставниками в школах Київської Русі працювали високоосвічені люди – знавці іноземних мов, античної, візантійської і західноєвропейської історії, богословської і художньої літератур.

За часи Ярослава Мудрого (1015 – 1054) при збудованому ним Софійському соборі було створено літературний центр, який став своєрідною середньовічною академією. Займаючись перекладацькою діяльністю, софійські книжники звертались не лише до сучасної їм візантійської церковно-аскетичної літератури, а переважно до зарубіжних ранньохристиянських авторів і письменників IV – VI століть (Українська література, 1988: 333).

У XIV – XV століттях в Україні отримує подальший розвиток перекладацька діяльність безіменних авторів, причому перекладною літературою продовжують широко послуговуватися як навчальними посібниками і книжками для «домашнього читання» школярів. У кінці XVI – на початку XVII століття в багатьох містах України (Києві, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Дрогобичі та інших) були організовані братські школи академічного типу. Вони утримували багаті бібліотеки, де зберігалися твори вітчизняних і західноєвропейських учених і письменників. Наприклад, у реєстрі книг від 1601 року бібліотеки Львівського братства нараховувалось близько 150 назв (Розвиток, 1991: 61). Учні цього навчального закладу ознайомлювалися з античною літературою, вчили граматику на прикладах творів Аристофана, Гомера, Софокла.

У 1701 році в результаті реорганізації Київського братського колегіуму утворилася Києво-Могилянська академія, навчальний заклад вищої освіти не тільки в Україні, а й в усьому слов'янському світі. В її початкових класах вивчалися класична римська і грецька література, в середніх класах значна увага «приділялася творам римських і грецьких класиків, італійських авторів доби Відродження» (Хижняк, 1981: 64).

Діяльність Києво-Могилянської академії виступила прикладом для навчальних закладів, що були засновані в кінці XVII – першій половині XVIII століття, – Чернігівського (1700), Харківського (1726) і Переяславського (1738) колегіумів – у тому числі й у застосуванні поглибленого вивчення зарубіжних літератур.

Відомо, що в Харківському колегіумі учні багато вправлялись у перекладах творів античних авторів, письменників середньовіччя і епохи Відродження. Такі заняття виявились корисними

для подальшої перекладацької діяльності багатьох із них. Наприклад, випускник цього закладу М. Гнедич став першим перекладачем епопеї Гомера «Іліада» і трагедії Ф. Шиллера «Змова в Фієско» для читання українцями. Працюючи в Харківському колегіумі, особливу увагу приділяв читанню класичної зарубіжної літератури Г. Скворода (Мишанич, 1994: 13).

Грунтовне вивчення зарубіжних літератур було характерним також для гімназій, що відкрилися в Україні в першій третині XIX століття. Так, на заняттях у Кременецькій гімназії з 1809-1810 навчального року читалися лекції з проблем зарубіжної драматургії. У галицьких класичних гімназіях поряд із античною літературою учні ознайомлювалися з творами світового письменства нового часу, зокрема й драматичними (Й.-В. Гете, Ф. Шиллера та інших). А згідно зі спеціальним навчальним планом вивчення української мови в гімназіях Східної Галичини 1893 року, національне мистецтво розглядалося в європейському культурно-історичному контексті (Скиба, 2004)

Важливого значення надавали ознайомленню українського читача з творами зарубіжної літератури відомі педагоги-просвітителі і письменники.

Досконало знав українську і світову літературу наглядач Прилуцького повітового училища і вчитель пансіону П. Білецький-Носенко. Він володів кількома іноземними мовами, його бібліотека складалася з кількох тисяч томів українською, чеською, французькою, німецькою, польською, латинською мовами. П. Білецький-Носенко переклав українською мовою твори багатьох зарубіжних авторів, зокрема, драматургію (Ж.-Ж. Руссо, Г. Лессінга, Вольтера, Ф. Шиллера й інших) (Деркач, 1988: 223).

У 1882 році свій переклад «Гамлета» У. Шекспіра видає один із засновників національного професійного театру М. Старицький для популяризації творчості великого англійського драматурга в Україні. У передмові він писав: «Я поклав собі метою в перекладі не відступати ні на йоту від первотвору, з душевним тремтінням вдаючися в боротьбу з найхудожнішим твором найвищого генія, зберігаючи вповні навіть зверхню його форму, тобто і прозу, і білі, і римовані вірші, і навіть розміри» (Ваніна, 1964: 37).

Зробити твори зарубіжної класики надбанням широких мас народу прагнула Леся Українка. У 1890 році вона склала план видання українською мовою цілої низки творів світової класики: Гете, Шиллер, Мольєр, Бомарше і більше за інших – Шекспір.

Просвітництву народу, його ознайомленню з творами зарубіжних і українських письменни-

ків сприяла випускниця паризьких учительських курсів Х. Алчевська. У 1862 році вона заснувала приватну жіночу недільну школу в Харкові. Х. Алчевська з групою вчителів підготувала посібник «Книга дорослих» (1899–1900) і тритомний бібліографічний довідник «Що читати народові» (1884–1906). Ці видання рекомендували для читання кращі зразки української і зарубіжної літератури (Мазуркевич, 1961, с. 114). Протягом багатьох років Х. Алчевська читала селянам твори світової літератури (В. Шекспіра, Ф. Шиллера, Г. Ібсена та ін.).

Понад 40 років працювала в галицьких сільських школах Уляна Кравченко (Юлія Юліївна Шнайдер). Вона чудово знала вітчизняну і зарубіжну літературу. «Не було у світовій літературі цінного твору, якого я не читала сама, а то не знала б про нього з розмови родичів...» (Кравченко, 1958: 355). У переліку шедеврів світової літератури, які її дуже захопили, Уляна Кравченко називає «Фауста» Й.-В. Гете, «Гамлета» У. Шекспіра й інші твори.

Важливе значення для просвітництва українського народу мала перекладацька діяльність Б. Грінченка. Він переклав українською мовою зарубіжні класичні твори, зокрема, драми Ф. Шиллера, В. Сарду, М. Метерлінка, Г. Ібсена та інших авторів.

Значним явищем для української культури була діяльність І. Франка. В листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 року він повідомляв, що з 6-го класу почав збирати власну бібліотеку, «котра за 3 роки заповнила... цілу шафу» (Франко, 1986: 243). У цьому зібранні поряд із творами української літератури були книги У. Шекспіра, Й.-В. Гете та інших зарубіжних митців. І. Франко переклав українською мовою кращі твори світового письменства, зокрема й драматичні. За обсягом перекладених творів він не мав собі рівних у світовій літературі. І. Франко сприяв розвитку галузі вивчення драматургії, дослідивши творчість Шекспіра. Великий Каменяр уперше в історії українського літературознавства обґрунтував взаємозалежність національного і загальнолюдського в літературі (Франко, 1957).

Просвітництву народу, популяризації творів зарубіжних авторів сприяли постановки творів зарубіжної драматургії в Україні, які здійснювались з початку XIX століття. Однією з найпопулярніших була харківська театральна трупа І. Штейна, в репертуарі якої зустрічались п'єси Грибоєдова, Фонвізіна, Шекспіра, Гюґо, Мольєра. Тут грали талановиті актори Щепкін, Угаров, Соленик, Рибаків, Павлов, актриси Нальотова,

Калиновська. У списку ролей Соленика такі образи з творів Шекспіра: блазень Ліра («Король Лір»), сенатор Граціано («Отелло»), Гастінґс («Життя і смерть Ричарда III»). З 1833 року в місті починає працювати нова трупа, яку очолив колишній актор театру Штейна – Л. Млотковський. У різноманітному репертуарі трупи п'єси Шекспіра посідали значне місце: були поставлені «Отелло», «Король Лір», «Ричард III». Тогочасна критика захоплювалась грою актриси Л. Млотковської, яка захоплювала глядача правдою почуттів, ліризмом свого таланту. Саме ці якості допомогли створити глибоко правдиві, живі характери героїнь Шекспіра – Офелії і Гертруди («Гамлет») (Ваніна, 1964: 15–17).

Безпосередніми учнями цих визначних діячів сцени були Лесь Курбас (до заснування «Молодого театру» деякий час актор Київського театру М. Садовського), Б. Романицький, В. Яременко та інші.

Лесь Курбас, засновник нового українського національного театру, спланував європейський репертуар: серію вистав за Лесею Українкою, Чеховим, Шекспіром, Мольєром, Метерлінком, готував постановки «Фауста» Гете, «Нори» Ібсена (Корнієнко, 1998: 46). Він поставив справжні шедеври театрального мистецтва – зокрема, «Короля Ліра» В. Шекспіра. У 1920 році, під час перебування в Білій Церкві, вперше на українській сцені представив трагедію Шекспіра «Макбет». Визнаний лідер театрального процесу, Курбас одержав найвище на той час звання Народного артиста республіки, першим у радянському театрі приніс йому Золоту театральну медаль Парижу (1925). Розбудовуючи модерний національний театр, Курбас створив своєрідну театральну Академію з науково-дослідним центром із вивчення театрального мистецтва. Але 9 квітня 1933 його було заарештовано, вислано на Соловки, а 3 листопада 1937 року розстріляно в урочищі Сандормох, Карелія. «Курбас ліг у ту промерзлу землю...» – написала у 60-х роках, ніби знала про Сандормох, Ліна Костенко. І це лише епізод у великій трагедії Розстріляного Відродження (Корнієнко, 1998: 437–443).

На важливості взаємопов'язаного вивчення вітчизняного і зарубіжного письменства наголошував педагог і талановитий поет В. Пачовський. У доповіді на Першому Українському Педагогічному конгресі (1935 рік, місто Львів) він зазначив, що всі течії європейського мистецтва слова знайшли відображення в українській літературі. Він називає деякі проблеми, які було порушено в творах зарубіжної і української літератур: наприклад, жінка як самостійна особистість («Царівна»

Кобилянської і «Нора» Ібсена), межа самооборони («Фата Моргана» Коцюбинського і «Розбійники» Шиллера), проблема пошуків правди («Фауст» Гете, «Пер Гюнт» Ібсена і «Марко Проклятий» Стороженка). Тут рекомендовано конкретний матеріал для наукових досліджень, що виявилось важливим для розвитку методики порівняльного вивчення зарубіжної і української літератури.

Починаючи з 1924 року, вивчення творів зарубіжної класики поступово зводилося до мінімуму. Так, уже в першій стабільній програмі з літератури (1935 року) курс світової був представлений декількома творами: у 8 класі діти знайомилися з пам'яткою західноєвропейського епосу «Пісня про Роланда», комедією Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич», поемою Дж. Байрона «Паломництво Чайльд-Гарольда». У 9–10 класах світову літературу представляла творчість В. Шекспіра і О. Бальзака. Епізодично до програми були введені питання, що передбачали встановлення типологічних відповідностей і генетично-контактних зв'язків між зразками української і зарубіжної літератур. Це завдання ставилося також у наступних програмах цього періоду, де твори світової класики були винесені в позакласну роботу.

У період 60-х років на основі вивчення досвіду словесників України Т. Бугайко і Ф. Бугайко зробили важливий висновок: міцніші і ґрунтовніші знання отримують школярі, які вивчають літератури взаємопов'язано. Методична наука періоду 70 – 80-х років ХХ ст. зазначена зокрема розробкою проблеми вивчення вітчизняної літератури в контексті світової. Вченими зроблено такі висновки: не існує принципової різниці в сприйманні художніх творів конкретної національної літератури, оскільки «в основі осягнення літературного твору містяться загальні закони художнього сприймання мистецтва»; взаємозв'язане вивчення літератур у школі спирається на складові літературного аналізу; ефективність засвоєння різнонаціональних літератур шляхом зіставлення значною мірою залежить від якості попереднього аналізу творів на змістовому рівні; звернення до взаємозв'язаного вивчення літератур завжди означає створення проблемної ситуації (Бандура, 1984: 40).

Взаємозв'язки літератур у процесі їх шкільного вивчення досліджували також О. Бандура, Г. Беленький, О. Богданова, Т. Зепалова, А. Лісовський, В. Маранцман, Л. Мірошниченко, Т. Нефедова, В. Пушкарська, С. Трембітська, О. Чирков, та ін. Їхніми зусиллями було створено методичні

системи реалізації міжпредметних зв'язків літератури у школі.

Після проголошення незалежності України до навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів було введено предмет «Зарубіжна література», орієнтовну програму якого надруковано в 1993 році. Постало питання вивчення міжпредметних контактів української і зарубіжної літератури.

Серед дослідників у галузі компаративного підходу до вивчення української літератури зазначимо А. Градовського, який розкрив можливість і необхідність такого підходу в опрацюванні українського художнього процесу. Автор розглядає деякі найважливіші в умовах шкільного курсу аспекти літературних зв'язків, а саме: елементи типологічної спільності (теми, ідеї, сюжети, образи); творчі контакти письменників. Серед умов, визначених дослідником для проведення порівняння творів літератури, найважливішим названо підпорядкування порівняльного аналізу творів двом цілям: виявлення спільного і виділення особливого, національно своєрідного. Проведено паралелі типу «Слово о полку Ігоревім» – «Пісня про Роланда», Котляревський – Вергілій, «Катерина» Т. Шевченка і «Дітовбивця» Ф. Шиллера, «Чорна рада» П. Куліша і «Айвенго» В. Скотта. У працях А. Градовського вказані найпоширеніші типи літературних зв'язків: контактні зв'язки в творчості окремих авторів; такий тип зв'язків виникає під час безпосереднього спілкування та ознайомлення письменників з творами зарубіжних попередників; генетична спорідненість літературних явищ (наприклад, спільні міфологічні або ж біблійні джерела та їх трансформація в творах національних літератур); літературна трансплантація (засвоєння явищ іноземної літератури); типологічні сходження (зв'язки на рівні теми, ідеї, сюжетів, образів, елементів стилю тощо) (Градовський, 2003).

Висновки. Отже, як бачимо, методична наука враховує тенденції розвитку мистецтва слова, що стають рушійним фактором вітчизняного художнього процесу, пов'язаних із взаємообміном духовними цінностями усього світу, зростанням широкої комунікативної функції літератури, її ролі в процесі спілкування європейських народів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Зокрема, потребують подальших досліджень проблеми залучення взаємопов'язаного вивчення творів української та зарубіжної літератури у процес підготовки студентів – майбутніх спеціалістів галузі філології та мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура О. М. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури. Київ: Рад. школа, 1984. 167 с.
2. Ваніна І. Українська шекспіріана. Київ: Мистецтво, 1964. 230 с.
3. Градовський А. В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика. Черкаси: Брама, 2003. 292 с.
4. Деркач Б. А. П. П. Білецький-Носенко: життя і творчість. Київ: Наукова думка, 1988. 230 с.
5. Історія філософії України. Хрестоматія: навч. посіб. / упоряд. М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин та ін. Київ: Либідь, 1993. 560 с.
6. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ: Факт, 1998. 469 с.
7. Кравченко Уляна. Вибрані твори. Київ: Держлітвидав, 1958. 500 с.
8. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури. Київ: Рад. школа, 1961. 375 с.
9. Мишанич О. В. Григорій Сковорода: у 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. С. 9–35.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X–поч. XX століття): нариси. Київ: Рад. школа, 1991. 384 с.
11. Скиба О. Проблема вивчення української літератури у взаємозв'язках із мовою та зарубіжною літературою в історії методичної науки. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 7. С. 21–23.
12. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: у 5 т. Київ: Наукова думка, 1988. Т.3. 488 с.
13. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. К.: Наук. думка, 1986. Т. 49. 810 с.
14. Франко І. Я. Про театр і драматургію: вибрані статті. Київ, 1957. 237 с.
15. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Вид. 2-е, переробл. і допов. Київ: Вища школа, 1981. 236 с.

REFERENCES

1. Bandura O. M. (1984) Mizhpredmetni zviazky v protsesi vyvchennia ukrainskoi literatury [Interdisciplinary links in the process of studying Ukrainian literature] Kyiiv: Rad. Shkola, 167 p. [in Ukrainian].
2. Vanina I. (1964) Ukrainiska shekspiriana [Ukrainian Shakespearean] Kyiiv: Mystetstvo. 230 p. [in Ukrainian].
3. Hradovskyi A. V. (2003). Komparatyvnyi analiz u systemi shkilnoho kursu literatury: metodolohiia ta metodyka. [Comparative analysis in the system of school literature course: methodology and techniques] Chersaky: Brama, 292 p. [in Ukrainian].
4. Derkach B. A. (1988) P. P. Biletskyi-Nosenko: zhyttia i tvorchis. [P.P. Biletsky-Nosenko: life and creation] Kyiiv: Naukova dumka. 230 p. [in Ukrainian].
5. Istoriia filosofii Ukrainy [History of philosophy of Ukraine] / M. F. Tarasenko, M. Yu. Rusyn ta in. (1993). Reader. Tutorial. Kyiiv: Lybid. 560 p. [in Ukrainian].
6. Korniienko N. M. (1998) Les Kurbas: Repetytsiia maibutnoho [Les Kurbas: Rehearsal of the future] Kyiiv: Fakt. 469 p. [in Ukrainian].
7. Kravchenko Uliana (1958) Vybrani tvory [Selected works] Kyiiv: Derzhlitvydav. 500 p. [in Ukrainian].
8. Mazurkevych O. R. (1961) Narysy z istorii metodyky ukrainskoi literatury [Essays on the history of methods of Ukrainian literature] Kyiiv: Rad. shkola, 375 p. [in Ukrainian].
9. Myshanych O. V. (1994) Hryhorii Skovoroda [Gregory Skovoroda]. In 5 volumes. Kyiiv: AT «Oberehy». Vol. 3. Pp. 9–35 [in Ukrainian].
10. Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi dumky na Ukraini (X –poch. XX stolittia): Narysy (1991) [Development of public education and pedagogical thought in Ukraine (X-early XX century): Essays] Kyiiv: Rad. shkola, 1991. 384 p. [in Ukrainian].
11. Skyba O. (2004) Problema vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaïmozv'iazkakh iz movoiu ta zarubizhnoi literaturoiu v istorii metodychnoi nauky [The problem of studying Ukrainian literature in the relationship with language and foreign literature in the history of methodological science] Ukrainiska literatura v zahalnoosvitnii shkoli [Ukrainian literature in secondary school] Vol. 7. Pp. 21–23.
12. Ukrainiska literatura v zahalnoslovianskomu i svitovomu literaturnomu konteksti. (1988) [Ukrainian literature in the Slavic and world literary context] In 5 volumes. Vol.3. Kyiiv: Naukova dumka. 488 p. [in Ukrainian].
13. Franko I. Ya. (1986) Zibrannia tvoriv [Collection of works]. In 50 volumes. Kyiiv: Nauk. dumka. Vol. 49. 810 p. [in Ukrainian].
14. Franko I. Ya. (1957) Pro teatr i dramaturhiiu: Vybrani statii [About theater and drama: Selected articles] Kyiiv: Nauk. dumka. 237 p. [in Ukrainian].
15. Khyzhniak Z. I. (1981) Kyievo-Mohylianska akademiia. 2-e vyd., pererob i dop. [Kyiv-Mohyla Academy. 2nd edition, revised and supplemented] Kyiiv: Vyshcha shkola. 236 p. [in Ukrainian].